

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Кривітченко О.О.

аспірантка,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ КОГНІТИВНОГО ДОСТУПУ В СЕНСОРНОМОТОРНОМУ ЕНАКТИВІЗМІ

Сенсорномоторний енактивізм постав, як альтернатива провідній функціоналістській парадигмі в когнітивних науках, в рамцях котрої перцептивний досвід зводився до реконструкції світу через нейронні операції з ментальними репрезентаціями. На противагу такому погляду, засновники СМ-енактивізму К. О'Реган та А. Ное покладають, що сприйняття – це передусім активний процес пізнання навколишнього середовища, що спрямовується законами про сенсорномоторні залежності: від руху тіла змінюється стимул, і навпаки [6]. За такого розуміння сприйняття, що зумовлює появу різних перцептивних відчуттів (кольорів, запахів і т.д.)? Практичне імпліцитне знання людини про власні сенсорномоторні залежності, що, по суті, є тілесною навичкою.

Одначе, як зазначають Е. Кларк та Дж. Торібіо, такої відповіді замало. Можна уявити систему, що матиме сенсорномоторні залежності та знання про них без феноменального досвіду. Наприклад, робот-гравець у пінг-понг [1].

Аби розв'язати цю проблему О'Реган пропонує ввести поняття когнітивного доступу, що у ранніх роботах автор визначає як доступ до доступу до навколишнього середовища, себто це знання про власну готовність до взаємодії з середовищем (to be poised to make use of interaction with environment) [7; 8]. Вочевидь, таке тлумачення є різновидом теорій думки вищого порядку (high order thought theory), теорій репрезентацій вищого порядку і т.д. Одначе, на противагу твердженням прихильників цих теорій, в рамцях СМ-енактивізму людина має доступ не до внутрішніх ментальних станів, а до своїх диспозицій [7, с. 93]. Тут йдеться про Райлівське розуміння цього поняття, а саме «про здатність щось робити за певних умов», говорячи енактивістською термінологією – мова йде про налаштованості на сенсорномоторні залежності, що актуальні для певної взаємодії з навколишнім середовищем.

Проілюструємо це вже згадуваним прикладом з гравцем у пінг-понг, але цього разу, уявімо за столом людину. Сказати, що вона відчуває твердість тенісної ракетки, те саме, що сказати: людина має когнітивний доступ вищого порядку до факту, що її мозок зараз вправляється у сенсорномоторних залежностях, характерних для твердості. Отже, когнітивний досвід, можна лише умовно поділити на *свідоме* знання факту твердості ракетки (знання-що) та феноменальний досвід останньої (знання-як). А втім, О'Реган зазначає, що знання факту виникає лише тоді, коли людина занурена у *ширший контекст*

(in a wider context), тобто, граючи у пінг-понг, вона не тільки сприймає твердість ракетки (мозок засвідчує виконання сенсорномоторних залежностей, характерних для відбиття м'ячу). Вона також чує теревення інших гравців на полі і відчуває стомлення у кінцівках, ба більше, має певне ставлення (attitude) до ситуації – чи краще або гірше вона сьогодні грає, і чи, можливо, ліпше було залишитися вдома через спеку.

Як бачимо, виникнення когнітивного доступу уможливорюється (1) знанням людини про свою *потенційну* здатність до інших видів діяльності, спрямованих на речі, котрі (а) суміжні з об'єктом, що зараз знаходиться у фокусі уваги, і (b) «приховані» (latent) або «на межі» (in the «fringe») сприймання людини, а також (2) потенційним доступом до інших видів ситуацій, пов'язаних з поточною. На думку О'Регана, така залученість у ширший контекст і створює особливе *враження феноменальної модальності та присутності (special impression of phenomenal modality and presence)* [8, с. 32].

І наостанок, готовність до використання цих фактів має суб'єктивний характер, і укупі з необхідністю обирати між різними видами діяльності з певної позиції, точки, передбачає рудиментарну форму «Я» (self) [7]. Поняття «Я», за О'Реганом, потрібно розуміти як когнітивний та соціальний конструкт. Отже, робот не матимете квалітативного досвіду, через те, що не залучений у широкий контекст, у тому сенсі, що не має власного ставлення до дій, що виконує, бо бракує «прото-Я».

Що ж до того, що вирізняє види діяльності з квалітативним забарвленням серед інших. То уявімо ситуацію, як пропонує О'Реган, коли ви маєте посуд і разом захоплено спілкуєтесь з другом. У цей самий момент ви, як зазначає автор, не маєте свідомий досвід м'якості губки. А втім тільки-но ви «зосередити увагу та когнітивний доступ на якостях взаємодії з губкою, як одразу ж свідомо відчуєте (experiencing) її м'якість» [8, с. 25]. Як бачимо, О'Реган у такому тлумаченні відмежовується від когнітивного доступу Н. Блока та Д. Чалмерса, наявність котрого засвідчувало мовлення або ж раціональна поведінка. Вочевидь, О'Реган це робить, аби відхилити приклади, коли наявна раціональна діяльність (як-то у робота), але немає феноменального досвіду.

Підсумуємо, хоча заміна ментальних станів на сенсорномоторні залежності, захищає О'Регана від класичних нападів на теорії вищого порядку, спрямованих на неможливість у рамцях останніх розрізнити ментальні стани першого та другого порядку, а втім наражає його на критику радикальних енактивістів. Д. Хутто та Е. Миїн звинувачують О'Регана у надмірній інтелектуалізації перцептивного досвіду. Наприклад, знання фактів пов'язано з формуванням понять – процесом, котрого немає у маленьких дітей та тварин, але ми все одно констатуємо у них наявність сприйняття [3]. Ми не погоджуємось з докорами Хутто та Миїна, через те що, діти та тварини демонструють розуміння понять, хоча і не в модусі судження [5].

Однак, ми підтримуємо закид іншого радикального енактивіста В. Лігуліна щодо непослідовності О'Регана у розробці поняття «когнітивного досвіду». Спершу, як ми окреслили вище, О'Реган формулював його (1) у ієрархічний спосіб, а разом підкреслював другорядність використання когнітивного

доступу у керуванні раціональною поведінкою. А втім у більш пізніх роботах [2] разом з Яном Дегенааром О'Реган пропонує тлумачити когнітивний доступ (2) як функціональні здатності інтегрувати результати взаємодії з навколишнім середовищем у (раціональне) планування, мовлення, загалом у когнітивну діяльність. Щоправда, феноменальний характер такої взаємодії як і раніше забезпечують сенсорномоторні залежності [2].

Крім плутанини у визначеннях когнітивного доступу, жодне з них не доводить, наголошує Луглін, що доступ є одночасно необхідною та достатньою умовами для появи феноменального досвіду [4].

Спростування визначення (1) Уявімо автівку з автопілотом, у котрої наявні сенсорні датчики та інформація про правила дорожнього руху. Її бортовий комп'ютер зламали гакери. І хоча у автівки залишається доступ до власної сенсорної інформації з датчиків і доступ до власної налаштованості «не їхати на червоне світло», вирішувати гальмувати чи ні будуть гакери (а не «прото-Я»), отже феноменального досвіду в неї не буде.

Спростування визначення (2) Суть інтеграції, за Лугліном, полягає в об'єднанні декількох функцій, котрі не зводяться одна до одної, наприклад, планування, мовлення тощо. Тож, видалення гакерами здатності до сенсорномоторної інтеграції потребуватиме виключення й інших функцій. Наприклад, гакери, позбувшись здатності комп'ютера до планування, вплинуть на його здатність до вирішення задач. Чому ж ми маємо надавати перевагу саме функції інтеграції, не звіту, наприклад, О'Реган та Дегенаар не обґрунтовують.

Отже, нам потрібно або (А) взагалі відмовитися від когнітивного доступу, або (В) шукати інші «компоненти», котрі разом з доступом уможливають появу феноменального досвіду (наприклад, доступ + «прото-Я»).

Список використаних джерел:

1. Clark A., Toribio, J. Sensorimotor chauvinism // Behavioral and Brain Sciences / Andy Clark, Josefa Toribio, Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2001 (vol. 24), no. 5. – P. 979–981.
2. Degenaar J., O'Regan, J. K. Sensorimotor Theory and Enactivism // Topoi / Jan Degenaar, J. Kevin O'Regan, Netherlands :Springer international Publishing, 2017 (vol. 36), no. 3. – P. 1–15.
3. Hutto D., Myin E. Radicalizing enactivism: basic minds without content / Daniel D. Hutto, Erik Myin, Cambridge, MA: MIT Press, 2013. – 232 p.
4. Loughlin V. Sensorimotor theory, cognitive access and the 'absolute' explanatory gap // Phenomenology and the Cognitive Sciences/ Victor Loughlin, 2018 (vol. 17), no. 3. – P. 611–627.
5. Noë A. Sensations and Situations: A sensorimotor integrationist approach // Journal of Consciousness Studies / Alva Noë, 2016, no. 5–6. – P. 66–79.
6. O'Regan J. K., Noë A. A sensorimotor account of visual consciousness // Behavior Brain Sciences / J. Kevin O'Regan, Alva Noë, Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2001 (vol. 24), no. 5. – P. 939–1031.
7. O'Regan J. K. Why red doesn't sound like a bell. Explaining the feel of consciousness / J. Kevin O'Regan, Oxford: Oxford University Press, 2011. – 224 p.
8. O'Regan K. The Explanatory Status of the Sensorimotor Approach to Phenomenal Consciousness and Its Appeal to Cognition // Contemporary Sensorimotor Theory, Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics / J. Kevin O'Regan [edited by Bishop, J. M. and Martin, A. O.] – Switzerland:Springer international Publishing. 2014. – P. 23–35.